
Część I
Rada Żydowska do 22 lipca 1942 r.

1a. Zarządzenia i obwieszczenia niemieckich władz okupacyjnych i instytucji miasta Warszawy

---

1. Po 09.1939, b.m. [Władze niemieckie GG], Wykaz dokumentów potrzebnych do wyrobienia paszportu (fragment [?])
-

^a[...] Gubernatorstwie

^a[...] paszportu w celu ^a[...] dołączyć świadectwa:

^a[...] jeżeli istnieje)

^a[...] Dowód osobisty

^a[...] Dowód przynależności ^a[...]

^a[...] świadectwo ^a[...] jeżeli zabierane są dzieci także ^a[...] których św[iadec-twa urodzenia, w przypadku małżonków świadectwo ślubu.

^a[...] zezwolenie, względnie wstępna zgoda odpowiedniego rz[ądu] bądź też jego przedstawicielstwa zagranicznego (ambasada, poselstwo, konsul) kraju, do którego ma nastąpić wyjazd.

^a[...] Zaświadczenie właściwego urzędu podatkowego o całkowitym wypełnieniu zobowiązań podatkowych.

^a[...] 5 zdjęć z ostatniego okresu (format paszportowy).

^a[...] Zaświadczenie dot. zamieszkania ze strony właściwego urzędu meldunkowego.

^a[...] Zaświadczenie żydowskiej gminy wyznaniowej o uiszczonej opłacie wyjazdowej¹.

ARG I 191 (Ring. I/1220/81)

Opis: oryg., mps powielony, j. niem.², 175x221 mm, poważne uszkodzenia i ubytki tekstu, k. 1, s. 1.

---

¹ Paszport był niezbędny, by udać się poza granice GG (np. na tereny wcielone do Rzeszy); obowiązywał także nie-Żydów.

² Na temat zasad przekładu z j. niem. zob. *Nota edytorska*.

Po 07.1940, b.m. Zbiór dokumentów (okólników) niemieckich władz okupacyjnych GG dotyczących przymusu pracy dla ludności żydowskiej (fragmenty)

2.

[1]³

Odpis

[Do] kierownika Wydziału Pracy przy Szefie Dystryktu⁴
i panów Kierowników Urzędów Pracy w obrębie Generalnej Guberni⁵

W spr[awie]: „powołania” do pracy (Arbeitseinsatz) ludności żydowskiej

Na mocy porozumienia zawartego z Wyższym Dowódcą SS i Policji w sztabie generalnego gubernatora i za jego zezwoleniem, zlecono obecnie wykonanie rozporządzenia o wprowadzeniu przymusu pracy dla ludności żydowskiej w Generalnej Guberni z dnia 26 października 1939 r. (Dz. rozp. GGP I, str. 6)⁶ Wydziałowi Pracy w Gen[eralnej] Gub[erni] i podległym mu placówkom; należy im przekazać ujęcie i kierowanie siłą roboczą żydowskiej ludności, zatrudnionej nie tylko drogą dobrowolnego pośrednictwa pracy, lecz także przez zastosowanie przepisów o przymusie pracy.

Wobec wzrastającego niedoboru siły roboczej w Generalnej Guberni, którego przyczyn należy szukać przede wszystkim w wysyłce licznych polskich robotników do Rzeszy, oraz w tym, że brak (w GG) Polaków, którzy znajdują się w niewoli niemieckiej, staje się palącą koniecznością wykorzystanie żydowskiej siły roboczej w Generalnej Guberni. Zwłaszcza że w odróżnieniu od Żydów z Rzeszy, wśród tych Żydów, podlegających przymusowi pracy, znajdują się dobrzy fachowcy i rzemieślnicy. Policyjne zadanie ujęcia podlegających przymusowi pracy Żydów-mężczyzn w Generalnej Guberni w wieku od lat 12 do 60, opierające się na II postanowieniu wykonawczym z dnia 12 grudnia 1939 r. (Dz. ro[z]p. GGP I, s. 246)⁷ zostało zasadniczo wykonane; tak zwana „Kartoteka Żydowska” („Judenkartei”) została sporządzona⁸. Tę kartotekę, wraz z przynależnymi do niej sprzętami i całym materiałem,

---

³ Numeracja odnosi się do kolejnych pism, nie zaś numerów stron dokumentu.

⁴ Był nim Kurt Hoffmann, zarazem kierownik niemieckiego Urzędu Pracy (Arbeitsamtu) w Warszawie, zastrzelony przez Armię Krajową 9 kwietnia 1943 r.

⁵ Jest to okólnik Wydziału Pracy rządu GG do wszystkich wydziałów i urzędów pracy w dystryktach w sprawie pracy przymusowej ludności żydowskiej z 5 lipca 1940 r. Fragment opublikowano w: *Eksterminacja Żydów na ziemiach polskich w okresie okupacji hitlerowskiej. Zbiór dokumentów*, wybór i oprac. T. Berenstein, A. Eisenbach, A. Rutkowski, Warszawa 1957, s. 212–214.

⁶ Zob. pismo nr 2 w tym dok.

⁷ Zob. pismo nr 4 w tym dok.

⁸ O rejestracji Żydów, podlegających przymusowi pracy, zob. dok. 99.

przejął od mnie Urząd Wyższego Dowódcy SS i Policji, i przekazał ją już kierownikom wydziałów pracy przy szefach dystryktów⁹. Zostanie ona przez nich udostępniona poszczególnym Urzędom Pracy. Tym samym Urzędy Pracy dysponują instrumentem do działań, które mają zostać podjęte w najbliższym czasie.

Po rozmowach przeprowadzonych z przedstawicielami Urzędu Wyższego Dowódcy SS i Policji, Wydziału Grupy Gospodarczej Górnictwo, Wydziału Wyżywienie i Rolnictwo, Grupy Gospodarki Wodnej i Wydziału Budownictwa w urzędzie Generalnego Gubernatora, postanawia się w sprawie realizacji „powołania do pracy” ludności żydowskiej co następuje:

1. Rejestracja:

Za podstawę „powołania do pracy” służy Kartoteka Żydów. Jest ona uporządkowana według okręgów i grup zawodowych. Karty w kartotece są na bieżąco numerowane i opatrzone perforowanym odcinkiem, który jest wydawany Żydom zgłaszającym się do wykonania pracy przymusowej¹⁰. Żydzi mają zachować ten odcinek służący jako dokument. Dalsza bieżąca rejestracja nowo zgłaszających się Żydów, uzupełnianie i korygowanie danych w kartotece itd., są dokonywane poprzez Urzędy Pracy.

^a[...]a zaistnieniu za^a[...]a robota, którą ^a[...]a zainteresowanym miejscem pracy ^a[...]a zakreślonym czteroletnim planie, czy to ze ^{aa}[...]aa czy też ekonomicznych. Zapas kart, który powinien wystarczyć na dłuższy okres czasu – jest w posiadaniu Rad Żydowskich ^a[...]a [Wy]działu Pracy u Szefa Dystryktu, tam też należy zgłaszać za]potrzebowania. Za każdą kartę winna Rada Żydowska wnie[ść opła]tę w wysokości 20 groszy. O przeznaczeniu tych wpływów [nastą]pi oddzielne zawiadomienie, do tego czasu wpływy należy [trzy]mać w depozycie.

[2. „Powołanie do pracy” („Arbeitseinsatz”)]

Celem zatrudnienia Żydów jest, jak już wspomniano, przyczynienie się do jak najlepszego wykorzystania siły roboczej w ogólnym interesie i ^a[...]a zapewnienie utrzymania własnego i rodziny.

Zgodnie z tym „powołanie Żydów” może być realizowane w dwóch postaciach:

[A.] poprzez zatrudnienie Żydów, którzy nie zostali objęci przymusem pracy, na zasadzie dobrowolnego stosunku pracy,

---

⁹ Pierwotnie kwestie zatrudnienia Żydów podlegały w GG wyższemu dowódcy SS i policji. Jego urząd nie tylko wydał w grudniu 1939 r. przepisy wykonawcze do rozporządzenia gubernatora Franka, ale także opracował instrukcję założenia kartoteki Żydów podlegających przymusowi pracy i skoncentrował kartotekę obejmującą wszystkich robotników w GG. Od kwietnia 1940 r. nadzór nad robotnikami przymusowymi przejęli pełnomocnicy szefów dystryktu i (w przypadku Warszawy) Zarząd Miejski.

¹⁰ Więcej na ten temat zob. dok. 99.

^a[...] warunki pracy są wtedy określone przez taryfy obowiązujące w poszczególnych ^a[...] (zob. pkt. 4);

[B.] powołanie Żydów do pracy przymusowej na podstawie rozporządzenia z dn. ^a[26] października 1939 r., w tym przypadku nie przewiduje się wypłaty wynagrodzenia. Rozwiązanie typu B zasadniczo ma zastosowanie tylko przy większych projektach, w których realizacji zatrudniona jest duża liczba robotników przymusowych, zakwaterowanych i pilnowanych na sposób obozowy¹¹.

Przy realizacji tych działań należy zwrócić szczególną uwagę na zwalczanie handlu pokątnego. Cenną pomocą mogą służyć w tym względzie organy kontroli cen, utworzone przez pracowników starostw i urzędów miejskich – często znają oni Żydów zajmujących się aktywnie pokątnym handlem. Przy powoływaniu robotników można przykładowo wywrzeć mocną presję na Radę Żydowską w celu wystawienia określonej liczbowo siły roboczej spośród grupy dzikich handlarzy.

Wszelkie samowolne powoływanie i zatrudnianie Żydów przez jakiegokolwiek instytucje w przyszłości nie może być już tolerowane. Zamówienia na żydowską siłę roboczą w przyszłości mogą być kierowane wyłącznie do Urzędów Pracy, gdyż w innym przypadku niemożliwe będzie realizowanie planowego i skutecznego programu zatrudnienia Żydów. Rady Żydowskie mają zostać pouczone o kierowaniu wniosków o dostarczanie robotników przymusowych w każdym przypadku do odpowiedniego Urzędu Pracy. Wynika stąd, że nie istnieje podstawa dla jakichkolwiek innych organów służących pośrednictwu żydowskiej siły roboczej, np. [funkcjonujących] przy Radzie Żydowskiej. Dlatego takie organy mają zostać natychmiast zlikwidowane.

W przypadku istnienia równoczesnych różnych możliwości zastosowania siły roboczej, powołanie obejmuje te prace, które kierownik Urzędu Planu Czteroletniego¹² w Generalnej Guberni, w porozumieniu z zainteresowanymi organami, uzna za priorytetowe pod względem wojskowym i gospodarczym.

3. Wybór i przydział sił roboczych:

System wyboru sił roboczych, a zwłaszcza okoliczność, czy przy wyborze sił roboczych mają zostać wykorzystane Rady Żydowskie, pozostawia się do uznania

¹¹ Okólnik z 5 lipca 1940 r. normował sprawę wynagradzania Żydów w GG, ustanawiając dwie formy zatrudniania: „wolnonajemną” za pewnym wynagrodzeniem oraz w obozach pracy – bez wynagrodzenia. Zob. T. Berenstein, *Praca przymusowa Żydów w Warszawie w czasie okupacji hitlerowskiej*, „Biuletyn ŻIH” 1963, nr 1/2 (45/46), s. 42–93. Zob. także dok. 16.

¹² Plan czteroletni, opracowany zimą 1940 r. przez Wydziały Wyżywienia i Rolnictwa oraz Budownictwa w rządzie GG, zakładał prace melioracyjne na dużą skalę, uregulowanie potoków górskich i niespławnych rzek oraz rekultywację nieużytków. Plan wykorzystywał i kontynuował projekty melioracyjne polskiego Ministerstwa Rolnictwa z 1936 r. Prace, zamierzone przez Niemców, miały objąć 700 tys. ha w GG i przewidywały zatrudnienie roczne dla 45 tys. osób, w większość robotników przymusowych. Zob. J. Marszałek, *Obozy pracy w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945*, Lublin 1998, s. 30.

Urzędów Pracy. Ich uznaniu pozostawia się także to, w jakiej postaci zamierzają przeprowadzać badania lekarskie. W wypadku gdyby właściwy Urząd Pracy nie mógł dostarczyć żądanej ilości robotników, zapotrzebowanie regulowane będzie w drodze wyrównania między okręgami. Głównie to należy mieć na względzie przy wykonywaniu większych robót, które przeważnie będą realizowane tam, gdzie nie ma dostatecznej ilości Żydów.

Karty Żydów już zatrudnionych należy usunąć z Kartoteki Głównej i ułożyć według specjalnego systemu. Karty Żydów, którzy z tych czy innych powodów zwolnieni są z pracy, należy oznaczyć specjalną zieloną pieczęcią.

4. Wynagrodzenia:

Dotychczas sprawa wynagrodzenia robotników żydowskich nie była przeważnie uregulowana. Należało to raczej do Rad Żydowskich. W międzyczasie jednak rezerwy Rad Żydowskich powoli się wyczerpały. Ażeby zapewnić zdolność roboczą Żydów i zapewnić im i ich rodzinom odpowiednie środki utrzymania, a także zapobiec szerzeniu się chorób zakaźnych, należy zerwać z dotychczasową zasadą i wprowadzić przepisowe wynagrodzenie. W systemie „zobozowania” Żydów powołanych do prac przymusowych, jak to już wspomniano, wynagrodzenia nie będzie, natomiast jako zachęta do podniesienia wydajności pracy ustalona będzie pewna premia. Premie w porozumieniu z Urzędem Pracy ustala pracodawca. W przypadku ^a[...] opiekę nad powołanym (np. ubezpieczenie zdrowotne) i członkami jego rodziny należy nałożyć na Radę Żydowską. W tym celu pracodawca ^a[...] może wydzielić środki z efektów pracy. Zastrzegam sobie wydanie odpowiednich zaleceń w tej kwestii.

W razie powołania do pracy nieprzymusowej, lecz opartej o pośrednictwo pracy, wynagrodzenie ma opierać się na zasadach taryfowych, które jeszcze zostaną określone. Aby zachęcić pracodawców do zatrudniania Żydów, zatrudnienie ma być realizowane zasadniczo w oparciu o ^a[...] przy czym płaca za osiągnięcia dla Żydów wynosi około 20% mniej niż w przypadku polskich robotników. Jeżeli zatrudnienie na zasadzie pracy akordowej nie jest możliwe, to należy zapewnić stawkę godzinową według zasad taryfowych dla polskich sił roboczych, pomniejszoną o 20%. Szczegóły zostaną uregulowane w zasadach taryfowych, które zostaną ogłoszone w najbliższym czasie. Już teraz jednak można się ich trzymać.

Ponadto należy w tych przypadkach kontrolować, czy płaca ma trafiać bezpośrednio do uprawnionych do jej otrzymywania Żydów, czy też do Rady Żydowskiej, której w pierwszym rzędzie podlega opieka społeczna nad Żydami i ich rodzinami, realizowana ze środków gminy żydowskiej.

Żydowska siła robocza zatrudniona poprzez pośrednictwo [Urzędu Pracy] oczywiście powinna być zgłaszana przez kierowników przedsiębiorstw do ubezpieczenia zdrowotnego.

5. Wydział Zaopatrywania:

W kwestii Wydziału Zaopatrywania żydowskiej siły roboczej wydany zostanie jeszcze specjalny nakaz.

6. Nadzór:

Zapewnienie realizacji działań dot. rejestracji i „powołania do pracy” żydowskich robotników przymusowych, jak też uregulowanie kwestii pobytu i obowiązku meldunkowego Żydów, należą do zakresu kompetencji Wyższego Dowódcy SS i Policji w Sztapie Generalnego Gubernatora.

^{aa}[...] ^{aa}Gubernatora. Wobec tego „dostarczanie” sił dla służby bezpieczeństwa w obozach, miejscach budowy itd. należy żądać od właściwych placówek policyjnych, względnie od burmistrza lub starosty.

[7.] Przepisy przejściowe:

Przy robotach już rozpoczętych żadnej zmiany warunków pracy bądź też innych już powziętych zarządzeń nie będzie.

8. Statystyczna rejestracja roboczej siły żydowskiej:

Należy prowadzić statystykę powoływania żydowskiej siły roboczej. Wzór taki przesłany będzie przy specjalnym dekrete Urzędowi Pracy.

W ogólnym sprawozdaniu miesięcznym specjalny rozdział poświęcony będzie sprawozdaniu z „powołania Żydów”.

Wyższy Dowódca SS i Policji dekretem z dnia 4 lipca 1940 r. powiadomił starostów i burmistrzów o nowym zarządzeniu.

Odpis dekretu załącza się. Wydaje się, że przy należytych przestrzeganiu zarządzeń, nie powinno być tarć przy współpracy zainteresowanych placówek.

Do dnia 10 sierpnia¹³ b.r. należy złożyć sprawozdanie o pierwszych wynikach pracy.

na zlecenie:
szkic podp[isał]: dr Müller
wyższy radca rządowy

sporządził:
/–/ nieczytelne
urzędnik

---

¹³ W tekście pol.: do 10 lipca b.r.

[2]

**[Rozporządzenie o] wprowadzeniu [przymusu pracy dla ludności] żydowskiej
Generalnego Gubernatorstwa z dnia 26 października 1939 r.**

Na podstawie § 5 ust. 1 Dekretu Führera i Kanclerza Rzeszy Niemieckiej o Administracji okupowanych obszarów polskich z dnia 12 października 1939 r. rozporządzam:
§ 1. Dla zamieszkałych w Generalnym Gubernatorstwie żydów wprowadza się z natychmiastową mocą przymus pracy. W tym celu wciela się Żydów¹⁴ do oddziałów robotników¹⁵ pracy przymusowej.

§ 2. Przepisy niezbędne do wykonania niniejszego rozporządzenia wyda Wyższy Dowódca SS (Schutzstaffeln) i Policji. Może [on] wyznaczyć na wschód od Wisły obszary, na których rozporządzenie niniejsze nie zostanie wykonane¹⁶.

Warschau (Warszawa), dnia 26 października 1939 r.

Generalny Gubernator
dla okupowanych polskich obszarów
Frank

[3]

**Pierwsze postanowienie wykonawcze do rozporządzenia z dnia 26 [października 1939 r.] o wprowadzeniu pracy p[rymusowej]¹⁷ dla ludności żydowskiej
General[nego Gubernatorstwa] z dnia 11 [grudnia 1939]**

Na podstawie § 2 rozporządzenia o wprowadzenia przymusu pracy dla] ludności żydowskiej Gene[ralnego Gubernatorstwa z dnia 26 październi]ka 1939 r. (Dziennik [rozporządzeń GGP str. 6]) postanawiam:

§ 1. Z dniem 1 stycznia [1940 r. zabrania się wszystkim żydom, za]mieszkałym w Gener[alnym Gubernatorstwie dla okupowanych pol]skich obszarów, [dokonywania bez pisemnego zezwolenia miejsc]wo właściwej wład[zy administracyjnej niemieckiej zmiany miejsc]a zamieszkania lub kwatery poza granice gminy ich dotychczas]owego miejsca [zamieszkania lub udania się na wędrowkę poza] tę granicę gmi[ny, porzucając stałe miejsce zamieszkania lub] kwatery.

§ 2. Wszyscy żydzi [imigrujący lub osiedleni w Generalnym Gubernat]orstwie winni [niezwłocznie po znalezieniu kwatery w General]nym Gubernatorst[wie, najpóźniej jednak w 24 godzinach po] włączeniu do ob[szaru Generalnego Gubernatorstwa zameldować] się u burmistrza [miejsca kwatery oraz poinformować o przybyciu swym radę żydowską, znajdującą się w miejscu kwatery. Rada żydowska obowiązana

¹⁴ Tak w odpisie. W oryg. słowo „Żydzi” pisano wszędzie małą literą.

¹⁵ Tak w odpisie. W oryg.: oddziałów roboczych.

¹⁶ □ Takich obszarów dotychczas nie wyznaczono.

¹⁷ W oryg.: przymusu pracy.

jest o poinformowaniach prowadzić pisemny wykaz, który przedkładać należy w poniedziałek każdego tygodnia burmistrzowi za pisemnym potwierdzeniem.

§ 3. Wszyscy żydzi wymieni w § 2 podlegają z chwilą znalezienia kwatery] przepisom § 1.

§ 4. Wszystkim żydom znajdującym się w Generalnym Gubernatorstwie zabrania się wyjścia i używania dróg, ulic i placów w cz[asie] od godziny 21 do godziny 5 bez pisemnego oraz czasowo i m[iejs]cowo ograniczonego zezwolenia miejscowo właściwej władzy administracyjnej niemieckiej. Zarządzenia miejscowych władz niemieckich, przewidujące dalej idące ograniczenia [pobytu], pozostają nadal w mocy¹⁸.

§ 5. Ograniczenia § 4 nie obowiązują w przypadkach wyższej konieczności publicznej lub osobistej.

§ 6. Żydów przekraczających przepisy §§ 1–4, odstawia się [bez]zwłocz[n]ie do zaostrożonej długotrwałej przymusowej służby pracy. Ukaranie ich według innych przepisów odnośnych pozostaje niniejszym nienaruszone.

§ 7. Do żydów mogących udowodnić korzyst[a]nie z prawa przesiedlenia, przysługującego im na podstawie „porozumienia Rządu Rzeszy Niemieckiej i Rządu ZSRR o przesiedleniu ludności ukraińskiej i białoruskiej z obszarów należących do strefy interesów Rzeszy Niemieckiej” [z 16 listopada 1939 r.], postanowienia §§ 1 do 6 nie mają zastosowania.

§ 8. Publiczne ogłoszenie niniejszego postanowienia wykonawczego należy według zarządzeń Starosty (Starosty Miejskiego) do burmistrzów. Rady żydowskie winny być pouczone przez bu[rmi]strzów.

§ 9. Niniejsze postanowienie wykonawcze wchodzi nat[ychmiast] w ży]cie.

Krakau (Kraków), dnia 17 grudnia [1939 r.]

[Wyższy dowódca SS i Policji w Generalnym Gubernatorstwie
Krüger
SS-Obergruppenführer]

[4]

Drugie postano[wienie wykonawcze do] rozporządzenia z dnia 26 paźdz[ier]nika 1939 r.] o wprowadzeniu przymusu pracy dla lu[dności] żydowskiej Generalnego Gubernatorstwa (postanowienie o sporządzeniu spisu) z dnia 12 grudnia 1939 r.

Na podstawie § 2 rozporządzenia z dnia 26 października 1939 [r. o] wprowadzeniu przymusu pracy dla ludności żydowskiej Generaln[ego] Gubernatorstwa (Dziennik rozporządzeń GGP str. 6) postanaw[iam:]

¹⁸ Por. rozporządzenie o ograniczeniach pobytu w GG z 13 września 1940 r. (*Prawo Generalnego Gubernatorstwa...*, rozporządzenie B 430).

§ 1 Wszyscy mieszkańcy żydowski Generalnego Gubernatorstwa [od] ukończonego 14. do ukończonego 60. roku życia podlegają [zasad]niczo przymusowi pracy. Czas trwania tego przymusu pra[cy wy]nosi w zasadzie 2 lata; przedłuża się go, jeżeli nie m[iałby] być osiągnięty w ciągu tego czasu cel wychowawczy przym[usu] pracy.

§ 2. Podlegających przymusowi pracy zatrudnia się celem wyko[rzystania] ich siły roboczej według możliwości, stosownie do wy[uczo]nego zawodu i umieszcza się ich do pracy w obozach. Nie[zu]pełnie zdolnych do pracy zatrudnia się stosowanie do ich [zdol]ności fizycznych.

§ 3. Ściągnięcie podlegających przymusowi pracy^{c19} rozciąga się [naj]pierw na żydów płci męskiej od ukończonego 12. do ukoń[czzonego] 60. roku życia. Wymienionych wezwie się publiczną ode[zwą bur]mistrza, według mającego być jeszcze wydanego zarz[ądzenia] szczególnego starostów i starostów miejskich, [do zgłoszenia] się przed właściwą radę żydowską, celem wpis[ania ich do kar]toteki poborowej. Burmistrzowie obok [rad żydowskich są odp]owiedzialni za zupełność i [prawdziwość sporządzenia spisu].

§ 4. Ściągnięcie do pracy nastę[puje na specjalne powołanie ze] strony władz niemieckich.

§ 5. Żydzi, wpisani do kar[toteki poborowej, a powołani do pracy] przymusowej, winni punktualnie w oznaczonym czasie zjawić się w miejscu zbiórki. [Żywność na 2 dni oraz 2 czyste koce] należy przynieść [ze sobą. Rzemieślnicy, szczególnie właściciele warsztatów, wi]nni dostarczyć na miejsce zbiórki wszystkie] narzędzia. Przewó[z narzędzi na miejsce zbiórki należy zabez]pieczyć w dan[ym wypadku przez uskutecznione na czas zgłosze]nie radzie żydowskiej. Maszyny rzemieślnicze wraz z przy[należnościami, nal]eżące do podlegającego przymusowi pracy, podlegają po powoła[niu go, władzy rozporządzenia służby pracy] przymusowej.

§ 6. (1) Z natychmiast[ową mocą zabrania się wszystkim żydom, podlegającym przymuso[wi pracy, sprzedawania, zastawiania lub rozporz]ądzania w inny spo[sób bez pisemnego zezwolenia właściwego sta]rostry (starosty [miejskiego] narzędziami zawodowymi, łącznie] z maszynami i przy[należnościami znajdującymi się w ich posia]daniu. Poza tym je[st wzbronione wszelkie oddalanie lub ukry]wanie wymienionych [narzędzi.

(2) Nabywanie choćby tylko posiadania narzędzi wymienionych jest zabronione bez pisemnego zezwolenia właściwego starosty (starosty miejskiego).

§ 7. (1) Karze] ciężkiego więzienia do lat 10 podlega,

1. każdy żyd, podlegający przymusowi pracy, który

a) ^dprzy odezwie^{d20} celem wpisania się do poborowej karto[teki] przymusowej pracy nie zgłosi się w wyznaczonym term[inie] osobiście na miejscu przepisany w odezwie,

¹⁹ c-c W oryg. w tym miejscu: Sporządzenie spisu osób, podlegających przymusowi pracy [...]

²⁰ d-d W oryg. w tym miejscu: przy wezwaniu [...] w wezwaniu.

- b) podaje niezgodnie z prawdą lub niepełne dane o swo[jej] osobie,
  - c) udaje niezdolność do pracy lub zmniejszoną zdolność do pracy,
  - d) przy swym powołaniu do odbycia pracy przymusowej nie przynosi znajdujących się w jego posiadaniu narzędzi zawodowych lub pozbywa się ich przedtem wbrew zakazowi § 6,
  - e) po swym powołaniu do odbycia pracy przymusowej nie zjawia się na miejscu zbiórki lub w inny sposób usiłuje uchylić się od przymusu pracy
2. każdy członek rady żydowskiej, który
- a) po mających być jeszcze wydanych zarządzeniach, szczególnych starostów i starostów miejskich, nie wykonuje bezzwłocznie i starannie spisania żydów w myśl § 3,
  - b) żydowi udziela pomocy do uchylenia się zupełnie lub częściowo od odbycia pracy przymusowej,
3. każda osoba, która
- a) wykonanie pracy przymusowej [umyślnie] utrudnia, do wykro[czeń] przeciw niniejszemu postanowieniu wykonawcze[mu podżega], szczególnie do wprowadzenia w błąd lub usił[owania wprowa]dzenia w błąd podżega albo przy takich [udziela pomocy],
  - b) umyślnie nabywa [od żyda, podlegającego przymusowej pracy], bez zezwolenia [pisemnego starosty właś]ciwego (starosty miejs[kiego]) narzędzia zawodowe lub] bierze w posiadanie takowe.

(2) Obok kary ciężkiego [więzienia można orzec, jeżeli chodzi] o żydów, ściąganie [całkowitego majątku].

(3) Dla zawyrokowania wł[ościwy jest Sąd Specjalny²¹].

§ 8. Niniejsze postanowienie [wykonawcze należy na zlecenie bur]mistrzów podać do wiado[mości wszystkim żydom przez rady żyd]owskie.

§ 9. Do żydów mogących [udowodnić korzystanie z prawa przesiedle]nia, przysługując[ego im na podstawie „porozumienia Rządu] Rzeszy Niemiecki[ej i Rządu ZSRR o przesiedleniu z obszarów] należących do s[trefy interesów Rzeszy Niemieckiej

²¹ Sąd Specjalny (niem. Sondergericht) – wprowadzona przez Niemców jednostka sądownicza, powołana do rozpatrywania przestępstw przeciw ustawodawstwu wojennemu. Warszawski Sąd Specjalny działał od kwietnia 1940 r. To przed jego obliczem odpowiadali Żydzi oskarżeni o nielegalne przebywanie po „aryjskiej stronie”, nienoszenie opaski, transakcje czarnorynkowe, utrzymywanie kontaktów płciowych z Niemcami, etc. Przy Sądzie Specjalnym działała oddzielna prokuratura. Jan Grabowski szacuje, że między grudniem 1941 a tzw. akcją lipcową 1942 r. sąd ten skazał na karę śmierci od 500 do 700 Żydów. Zob. J. Grabowski, *Żydzi przed obliczem niemieckich i polskich sądów w dystrykcie warszawskim Generalnego Gubernatorstwa, 1939–1942*, w: *Prowincja noc. Życie i zagłada Żydów w dystrykcie warszawskim*, red. B. Engelking, J. Leociak, D. Libionka, Warszawa 2007, s. 91.

ludności] ukraińskiej i b[iałoruskiej]”, nie stosuje się postanowień] §§ 1 – 5, § 6 [ust. 1 i § 7 ust. 1 p[kt] 1 lit. a) do e) włącz]nie.

[§ 10. (1) Niniejsze postanowienie wykonawcze wchodzi w życie natychmiast.

(2) Przepis § 9 traci moc z dniem 2 marca 1940 r.]

Kraków, dnia 12 grudnia 1939 r.²²

Wyższy Dowódca SS i Policji
w Generalnym Gubernatorstwie
Krüger
SS-Obergruppenführer

[5]

Do Przewodniczącego Rady Żydowskiej i Prezesa Rady Starszych Żydowskiej
Gminy Wyznaniowej
w Warszawie
[ul.] Grzybowska 26/28

Dotyczy: Powołanie do pracy ludności żydowskiej.

Pan Generalny Gubernator zlecił mi realizację na terenie ^{a[...]}a i okręgu Warszawa zarząd[enia] z dn. 26.10.1939 r., Dz[iennik] Rozp[orzędzeń] GGP II, str. 6, [dot.] wprowadzenia pracy przymusowej dla ludności żydowskiej w [Generalnym] Gubernatorstwie. Zgodnie z wyczerpującym rozporządzeniem ^{a[...]}a Generalnego Gubernatora, wszystkie kwestie związane z [pracą] Żydów (wolną i przymusową) mają być załatwiane przez Urzędy Pracy. Szczególnie zwrócono uwagę na to, że należy ^{a[...]}a samowolne ingerencje w kwestie wynagrodzenia itd.

Dlatego wydaję Panu następujące zalecenia:

1) Wszystkie trafiające do Pana zlecenia należy przekazywać wyłącznie do mo[jego] wydziału ds. pracy żydowskiej, ustne ^{a[...]}a należy kierować do mnie wraz z odpowiednim wyjaśnieniem.

2) Zakazuję Panu tworzenia jakichkolwiek planów dot[yczących] pracy Żydów [bez jed]noznacznego zezwolenia pisemnego z mojej strony.

3) O ile takie plany jeszcze istnieją, należy je ^{a[...]}a i wskazać mi na wyniki.

4) Zakazuje Panu prowadzenie negocjacji z jakimikolwiek ^{a[...]}a pojedynczymi osobami w odniesieniu do wszystkich kwestii [związ]anych z [wykorzystaniem pracy] Żydów.

---

²² W odpisie ARG omyłkowo wpisany rok 1940. Rozporządzenie wykonawcze o pracy przymusowej, wydrukowane w „Warschauer Zeitung” 13 stycznia 1940 r., wywołało ogromne poruszenie wśród ludności żydowskiej. Streszczają je m.in. L. Landau, *Kronika lat wojny i okupacji*, t. 1, Warszawa 1962–1963, s. 193; E. Ringelblum, *Kronika getta warszawskiego: wrzesień 1939 – styczeń 1943*, wstęp i red. A. Eisenbach, tłum. A. Rutkowski, Warszawa 1983, s. 85.

5) Domagam się od Pana, aby każdy przypadek ^{a[...]}^a włącz[ania się] albo wręcz napaści natychmiast – także ^{a[...]}^a

6) Ponadto nakazuję Panu, aby wszystkie ^{a[...]}^a za każdym razem na ciężkie kar[y] ^{a[...]}^a

7) Upoważniam Pana do przedstawiania tego p[isma] ^{a[...]}^a, które bezpośredni[o] ^{a[...]}^a pojawiają się.

8) Upoważniam Pana do ^{a[...]}^a z tego ^{a[...]}^a do pańskiej uświadamiającej pracy ^{a[...]}^a.

Poświadczono:

/–/ Peemöller²³

Wyższy inspektor rząd[owy]

ARG I 220 (Ring. I/285)

Opis: odpis, mps, j. niem., pol., 198x255, 155x130 mm, poważne uszkodzenia i ubytki tekstu, k. 14, s. 14. Dok. 1 w pol. i niem. wersji językowej. Edycja na podstawie tekstu niem., uzup. na podstawie tekstu pol., znacznie zniszczonego.

Dok. 2, 3 i 4 edycja na podstawie: *Prawo Generalnego Gubernatorstwa w układzie rzeczowym z objaśnieniami i szczegółowym skorowidzem*, wyd. A. Weh, wyd. 2 i 3, Krakau 1941, rozporządzenie A 425, A 426, A 427.

1941, GG (Warszawa). Blankiet „Karty rozpoznawczej »J« dla Żydów”²⁴. Druk przeznaczony dla getta warszawskiego

---

3.

ARG II 26 (Ring. II/294)

Opis: oryg., druk, j. niem., j. pol., 97x142 mm, k. 3, s. 6.

Druk: T. Berenstein, *Materiały i dokumenty z drugiej części podziemnego Archiwum Getta Warszawskiego, tzw. Archiwum Ringelbluma II*, „Biuletyn ŻIH” 1969, nr 71/72, s. 138–139.

---

²³ Otto Peemöller – urzędnik miejskiego Urzędu Pracy.

²⁴ Karta rozpoznawcza (niem. Kennkarte; spolszczona forma: kenkarta) została wprowadzona w GG w drugiej połowie 1941 r. W sierpniu 1941 r. NKW zapowiadał rychłe wydanie nowo obowiązujących dowodów tożsamości: „Polacy otrzymają karty szare, mniejszości niebieskie, a Żydzi i Cyganie żółte. Karty żydowskie będą zaopatrzone w nadrukowaną literę »J« (Jude), cygańskie »C«, spośród mniejszości przewidziano specjalne rodzaje dla Ukraińców »U«, Górali »G«, Białorusinów »B«, Rosjan »R«, Gruzinów »G«. Ogólne opracowanie przydziału i rozdanie kart rozpoznawczych na terenie Warszawy spoczywa w ręku starosty miejskiego”. Zob. NKW, z 27 sierpnia 1941 r.; cyt. za: W. Bartoszewski, *1859 dni Warszawy*, Kraków 1974, s. 221. Rozdawanie kart Żydom miało miejsce od marca 1942 r.

-
4. 1940–1941, Warszawa. Zarząd Miejski m. Warszawy. Dyrekcja Tramwajów i Autobusów, Karty podstawowe (bilety miesięczne dla Żydów)²⁵. Bilety (5): 1) nr 07638 na grudzień 1940 r., 2) nr 22189, 3) nr 25101, 4) nr 30081, 5) nr 32174 uprawniające do przejazdu w wagonach przeznaczonych dla Żydów za opłatą według taryfy „A”
-

ARG I 195 (Ring. I/1142, Ring. I/1199)

Opis: oryg., druk, j. pol., 93x52 mm, k. 5, s. 5.

Na dok. 2–5 stempel: „9”.

Dok. 2 druk: *Przewodnik*, s. 127, dok. 5: *Scream the Truth*, s. 38.

-
5. 1940, Warszawa. Zarząd Miejski w Warszawie, „Karta opałowa 1940/1941 r.”
-

ARG II 28 (Ring. II/383/2)

Opis: oryg., druk, j. niem., pol., 99x88 mm, k. 1, s. 1.

Miejsce na nazwisko i adres posiadacza niewypełnione.

Na karcie napisy: „Bez prawa odstąpienia! W razie zagubienia duplikat wydany nie będzie”.

Na odwrocie stempel: „Skład węgla F. Osiński, ul. Ogrodowa 67”.

---

²⁵ Od września 1940 r. na ulice Warszawy wyjechał tramwaj przeznaczony specjalnie dla Żydów (pomalowany na żółto, z gwiazdą Dawida i napisem: Nur für Juden). 30 października 1940 r. Ludwig Leist wprowadził specjalny tramwajowy bilet miesięczny dla Żydów, którego koszt wynosił 5 zł. Tylko z taką kartą (zaopatrzoną w fotografię posiadacza) można było kupić normalny bilet. Od 1 kwietnia 1941 sprzedaż biletów miesięcznych dla Żydów przejęła RŻ.

23.10.1941, Warszawa-getto. Komisarz dla dzielnicy żydowskiej w Warszawie, Heinz Auerswald, Obwieszczenie z 23.10.1941 r. o nowych granicach getta²⁶

6.

ARG I 183 (Ring. I/781/5)

Opis: oryg., druk, j. pol., 607x370 mm, uszkodzenia i ubytki tekstu, k. 1, s. 1.

Przypuszczalnie brak górnej części obwieszczenia w j. niem.

11.1941, Warszawa-getto. Komisarz dla dzielnicy żydowskiej w Warszawie, Heinz Auerswald, Obwieszczenie o rozstrzelaniu 17.11.1941 r., na mocy wyroku Sądu Specjalnego z 12.11.1941 r., 8 Żydów za bezprawne opuszczenie getta

---

7.

Warszawa, dnia 17 listopada 1941 r.

Komisarz
dla dzielnicy żydowskiej
w Warszawie
Bek. nr 4/41.

OBWIESZCZENIE

Za nieuprawnione opuszczenie dzielnicy żydowskiej w Warszawie²⁷ zostali żydzi

Rywka Kligerman
Sala Pasztejn
Josek Pajkus
Luba Gac
Motek Fiszbaum

---

²⁶ Treść niniejszego dok. opublikowana w dok. 11.

²⁷ Osiem wymienionych osób zostało schwytanych po „stronie aryjskiej” po 15 października 1941 r. (data rozporządzenia Franka o karze śmierci za przekroczenie granicy getta bez przepustki), a przed 6 listopada (data rozplakatowania obwieszczenia w getcie). Nie mieli zatem świadomości zmiany kwalifikacji prawnej swego „przestępstwa”. Sąd Specjalny nie uznał tego za okoliczność łagodzącą.

Fajga Margules
Dwojra Rozenberg
Chana Zajdenwach²⁸

wyrokiem Sądu Specjalnego²⁹ w Warszawie z dnia 12 listopada 1941 r. skazani na śmierć³⁰.

Wyrok został wykonany dnia 17 listopada 1941 r.

(–) Auerswald

ARG I 184 (Ring. I/781/3)

Opis: oryg., druk, j. niem., pol., 350x298 mm, poważne uszkodzenia i ubytki tekstu (części w j. niem.), k. 1, s. 1.

Obwieszczenie wydrukowane w drukarni „Monolit” w Warszawie³¹.

Drugi egz., zob. ARG II 23 (Ring. II/143)

Edycja na podstawie tekstu pol. 2. egz.

Druk: *Przewodnik*, s. 217 (fotokopia); *Oneg Schabbat. Das Untergrundarchiv*, s. 26 (fotokopia); *Scream the Truth*, s. 22 (fotokopia).

---

²⁸ Według anonimowego informatora polskiej konspiracji wśród sześciu aresztowanych kobiet były dwie młode matki oraz osiemnastoletnia dziewczyna. Josek Pajkus był szklarzem, który przeszedł przez druty na Siennej, by kupić tańszy chleb. Por. AAN, Delegatura Rządu RP na Kraj, sygn. 202/II/28, N.N., Stracenie 8 osób w getcie warszawskim, s. 67. Zdziwiająco zbieżne informacje na temat rozstrzelanych do relacji z AAN zawierają wspomnienia: L. Hirszfeld, *Historia jednego życia*, wyd. 2, Warszawa 1989, s. 304.

²⁹ Zob. przyp. 21.

³⁰ Rozprawa odbyła się 12 listopada 1941 r. i trwała mniej niż godzinę. Sąd uznał postępowanie dowodowe za zbyt liczne. Egzekucja odbyła się 17 listopada o godz. 8.35 na dziedzińcu Aresztu Centralnego przy ul. Gęsiej (Gęsiówka). Spętani skazańcy szarpali się i usiłowali wyzwolić się z więzów, krzyczeli i błagali o litość. Ponieważ kierownik SP Józef Szeryński odmówił wykonania egzekucji przez żydowskich policjantów, wezwano 30-osobowy pluton polskiej policji, która rozkaz wykonała. Na dziedzińcu Gęsiówki oprócz polskich policjantów obecny był niemiecki prokurator Neumann. Auerswald przyjechał spóźniony, czego podobno żałował. Zob. AAN, Delegatura Rządu RP na Kraj, sygn. 202/II/28, N.N., Stracenie 8 osób w getcie warszawskim. Nazwiska rozstrzelanych podała także GŻ (w nr. z 28 listopada 1941 r.). Zob. też zapis Czerniakowa na ten temat: *Adama Czerniakowa dziennik getta warszawskiego 6 IX 1939 – 23 VII 1942*, oprac. i przyp. M. Fuks, [przedm. C. Madajczyk], Warszawa 1983, s. 228. Druga głośna egzekucja miała miejsce na Gęsiówce 15 grudnia 1941 r. Zob. dok. 118.

³¹ Drukarnia „Monolit” znajdowała się w getcie przy ul. Elektoralnej 3. Zob. też dok. 23 (pismo nr 5), dok. 41 (pismo nr 2), a także relacja Racheli Rachman (Archiwum Yad Vashem, sygn. 03/825).

---

*25.12.1941, Warszawa-getto. Komisarz dla dzielnicy żydowskiej w Warszawie, Heinz Auerswald, Zarządzenie o nakazie wydania futer i odzieży futrzanej pod groźbą rozstrzelania*³²

8.

ARG II 24 (Ring. II/144)

Opis: oryg., 2 egz. o różnym formacie, druk, j. niem., j. pol., 468x625, 450x596 mm, drobne uszkodzenia i ubytki tekstu (1. egz.), uszkodzenia i ubytki tekstu (2. egz.), k. 2, s. 2.

Plakat zarządzenia wydrukowany w drukarni „Monolit” w Warszawie.

---

*12.1941, Warszawa-getto. Komisarz dla dzielnicy żydowskiej w Warszawie, Heinz Auerswald, Zarządzenie z 25.12.1941 r. o nakazie wydania futer do 28.12.1941 r.*³³

9.

ARG I 185 (Ring. I/1220/85)

Opis: odpis, mps powielany, j. niem., 203x158 mm, poważne uszkodzenia i ubytki tekstu, k. 1, s. 1.

Zał. notatka H.W. w j. żyd.

---

*01.1942, Warszawa-getto. Komisarz dla dzielnicy żydowskiej w Warszawie, Heinz Auerswald, Obwieszczenie z 8.01.1942 r. o nakazie wydania nart i butów narciarskich*³⁴

10.

ARG I 186 (Ring. I/781/4)

Opis: oryg., druk, j. niem., j. pol., 473x630 mm, k. 1, s. 1.

Obwieszczenie wydrukowane w drukarni „Monolit” w Warszawie.

---

³² Treść niniejszego zarządzenia została wydrukowana w dok. 11. Zob. też dok. 9.

³³ Treść niniejszego zarządzenia została wydrukowana w dok. 11. Zob. też dok. 8.

³⁴ Treść niniejszego zarządzenia została wydrukowana w dok. 11.